

УДК 330.101

Костянтин Миколайович МАТУСЕВИЧ

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Рівненський державний гуманітарний університет, e-mail: matusевич83@gmail.com

ПРЕДМЕТНИЙ ПРОСТІР ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Матусевич, К. М. Предметний простір економічної науки / Костянтин Миколайович Матусевич // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 3. – № 58. – С. 18–23.

Анотація. У статті розглянуто становлення назви економічної науки та її зміни, склад і будову її предметного простору та деякі парадигмальні напрями розвитку. Нові ідеї і погляди супроводжуються методологічними пошуками нової якості економічної теорії у вигляді більш досконалих наукових парадигм.

Ключові слова: політична економія; економічна наука; економікс; інституціональна політична економія; розгалуження економічної науки.

Константин Николаевич МАТУСЕВИЧ

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории,
Ровенский государственный гуманитарный университет, e-mail: matusевич83@gmail.com

ПРЕДМЕТНОЕ ПРОСТРАНСТВО ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Матусевич, К. Н. Предметное пространство экономической науки / Константин Николаевич Матусевич // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). – Одесса: Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 3. – № 58. – С. 18–23.

Аннотация. В статье рассмотрено становление названия экономической науки и его изменения, состав, строение предметного пространства и некоторые парадигмальные направления развития. Новые идеи и научные взгляды сопровождаются методологическими изысканиями нового качества экономической теории в виде более совершенных научных парадигм.

Ключевые слова: политическая экономия; экономическая наука; экономикс; институциональная политическая экономия; разветвления экономической науки.

Konstantin MATUSEVICH

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economic Theory,
Rivne State Humanitarian University, e-mail: matusевич83@gmail.com

SUBJECT AREA OF ECONOMIC SCIENCE

Matusевич, K. (2015), Subject area of economic science. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Predmetnyi prostir ekonomichnoi nauky; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 3, No. 58, pp. 18–23.

Abstract. Name formation of economic science and changes in the composition and structure of its objective space and some paradigmatic direction are considered in the article. New ideas and scientific views are accompanied by methodological studies of a new quality of economic theory in the form of improved scientific paradigms.

Keywords: political economy; economic science; economics; institutional political economy; branches of economic science.

JEL classification: A110

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом усього існування економічної науки її назва багаторазово змінювалася, а зміст розуміння економічних дефініцій у назві також зазнав змін. Найбільш поширеним став термін «політична економія», більш-менш сучасне розуміння значення якого остаточно склалося у XVIII ст. Наприкінці XIX ст. ця назва поступово була витіснена на заході терміном «економікс». З 60-х років XX ст. назва «політична економія» повертається, але у нових значеннях, які відрізняються від традиційних.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Існує тривала, повільна дискусія, яка концентрується, головним чином, навколо дефініцій і має переважно етимологічний зміст, який підкреслює відсутність точного визначення терміну «політична економія» та його сучасного поширеного аналога «економікс». Вагомий внесок у розвиток цього питання зробили відомі економісти: А. Монкретьєн, В. Петті, Ф. Кене, Дж. Стюарт, Дж. С. Міль, Л. Роббінс, Й. Шумпетер та ін. Досить цікаві погляди з цієї проблеми висловлювали і українські економісти: А. А. Гриценко, В. М. Тарасевич, А. А. Чухно.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розвитку назви економічної науки та розуміння її змісту від стародавніх часів до теперішнього часу, а також розгляд парадигмальних трактувань предметної межі різноманітних розгалужень економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слова з корінням «економ» походять від грецьких слів *oikos* – «дім» і *nomos* – «закон». Таким чином, у традиційному розумінні термін *oikonomike* означає домоводство. Саме у такому розумінні використовує його Аристотель. Він вказує, що змістовна назва цієї науки передбачає три елементи влади: по-перше, владу господаря по відношенню до рабів; по-друге, відношення батька до дітей; по-третє, відношення чоловіка до жінки [1, с.398]. Таке значення терміну збереглося у моральній філософії до середини XVIII ст., саме у такому розумінні його використовували, наприклад, Ф. Хатчесон [2, с.141] та А. Сміт [3, с.37].

Подібним чином латинський термін *oeconomia* також означав управління домашніми справами, а у більш широкому розумінні розповсюджувався на «управління» взагалі, включаючи питання правильного складання промов та літературних творів. Французький термін *oeconomie* або *oconomie* сприйняв розширене латинське значення у сполученні з визначенням *politique* характеризував державне управління або керівництво державними справами. Вживання слова «економія» у якості синоніма «ощадливості» і обміркованого управління бюджетом домашніх господарств та інших господарських суб'єктів, також базується на латинському його розумінні.

Притаманна XVII століттю увага до проблеми будівництва національних господарств спричинила розширення значення терміну «державне управління». Саме тому у Франції часів правління Генріха IV та Ришельє вперше почав використовуватися термін «політична економія». Його перше вживання зазвичай приписується А. Монкретьєну (1615 р.), але Дж. Кінг вказує на те, що його вживав Л. Майєрн-Тюрк ще раніше – у 1611 р. Крім того, Дж. Кінг припускає можливість й більш раннього вживання цього терміну. В Англії його почав використовувати В. Петті [4, с.181]. Згідно з гіпотезою І. Кеннана [5, с.39], В. Петті вживав термін «політична економія» у розумінні «політичної анатомії». Ця гіпотеза будується на тому, що В. Петті використовував термін «політична арифметика» для опису мистецтва визначати точну думку про політичну економію держави.

Більш точні визначення політичної економії як науки про економічну систему (із збереженням економічних зв'язків управління і регулювання) можна знайти у фізіократів. Ф. Кене вживав термін «політична економія» переважно у його традиційному значенні, але на додаток до цього він розповсюдив цей термін на дослідження природи багатства, його відтворення і розподілення. Така двоїстість поняття особливо помітна у «Економічній таблиці». Протягом наступних десятиліть значення терміну «політична економія» все більш ототожнювалося із знаннями про природу та походження багатства і способами його отримання. До 70-х років XVIII ст. цей термін мав вже цілком конкретний науковий зміст і почав відноситися до виробництва і розподілу багатства у розумінні управління ресурсами країни.

Першим англійським економістом, який використав термін «політична економія» у заголовку своєї книги у 1767 р. був Дж. Стюарт [6]. У вступному розділі він пояснює, що подібно до того, як «економія взагалі є мистецтвом задоволення потреб родини», так і наука політична економія прагне «забезпечити певний фонд засобів існування для усіх мешканців, запобігти будь-якому ризику виникнення дефіциту цих засобів, забезпечити наявність благ, що необхідні для задоволення потреб суспільства і надати зайнятість усім мешканцям... у такий спосіб, щоб створити поміж ними відносини взаємності та залежності, і щоб їхні особисті інтереси спонукали їх до задоволення взаємопов'язаних потреб одне одного» [6, с.15, с.17].

У 1771 р. П. Веррі опублікував роботу «Міркування про політичну економію», в передмові до якої він писав про нову галузь знань, що називається «політичною економією». Хоча А. Сміт не використовував термін «політична економія» у назві своєї книги, у вступі та змісті твору він згадує про існування «різних теорій політичної економії», а у вступі до книги IV наголошує, що політична економія – це «галузь знань яка необхідна державному діячу або законодавцю», а її двоїста мета полягає у тому, щоб «забезпечити народу великий дохід або засоби існування... (і також) здобувати державі і суспільству достатній дохід для задоволення суспільних потреб» [3, с.18, с.313]. В іншому місці він дає зрозуміти, що політична економія розглядається ним як дослідження природи і причини багатства народів, або у вихідному трактуванні фізіократів, як наука про природу, відтворення, розподілення та використання багатства [3, с.480–481].

Зв'язок науки політичної економії з матеріальним добробутом виявився особливо усталеним, також як і її зв'язок із мистецтвом законодавства. Дж. С. Мілль та Дж. Маккуллох [7, с.9] визначали її як науку, яка систематично досліджує закони, що управляють виробництвом, розподілом, споживанням та обміном товарів або продуктів праці. Дж. С. Мілль підкреслював моральну і соціальну природу політичної економії. У відомій в ті часи праці [8], що спричинила великий інтелектуальний вплив на суспільство, він визначав політичну економію як «науку про дослідження законів, що керують суспільними явищами пов'язаними з наслідками спільних зусиль людей з приводу створення багатства...» [8, с.140]. Цієї позиції він також дотримується у більш пізній дуже відомій роботі «Основи політичної економії», предметом якої, на його думку, є «закони виробництва і розподілу, а також деякі наслідки, що випливають з них...» [9, с.105].

У середині XIX ст. виникло два напрями тлумачення у визначенні предмета політичної економії. К. Маркс ототожнив завдання політичної економії із дослідженням «анатомії громадянського суспільства» [10, с.7] або, як висловився Ф. Енгельс, в огляді цієї книги К. Маркса, «теоретичним аналізом сучасного буржуазного суспільства» [10, с.227]. Інші автори намагалися змінити сам термін науки. Г. Маклеод запропонував термін *economics* (економічна наука, або економіка), визначив його як науку, яка розглядає закони, що керують співвідношеннями між кількістю товарів, які підлягають обміну. У цьому він переконав В. С. Джевонса [11, с.115], тому останньою із своїх робіт він назвав «Principles of Economics» («Принципи економічної науки»). У 1890 році А. Маршалл видав фундаментальну працю з однойменною назвою «Principles of Economics», чим започаткував широкий вжиток нового терміну. Але А. Маршалл використовував терміни «Політична економія» і «економікс» як синоніми. Наприклад, він писав: «Політична економія або економікс, займається дослідженням нормальної життєдіяльності людського суспільства; вона вивчає сферу індивідуальних і суспільних дій, яка тісно пов'язана зі створенням та використанням матеріальних основ добробуту» [12, с.56]. Повне розділення розуміння і тлумачення вказаних термінів відбулося не раніше 20-х років XX ст. У 1932 р. Л. Роббінс висунув нове визначення економічної науки у її маржиналістській формі. Він визначив її як науку, «яка вивчає людську поведінку з точки зору співвідношення між цілями та обмеженими ресурсами, що можуть мати різне споживання» [13, с.18].

Таке визначення наповнило новим значенням термін «економічна наука». Це означало відмову від поглядів на предмет самої науки, яких дотримувалися економісти-класики. Деякі автори докоряли Л. Роббінсу, що висунуте їм визначення ігнорує зв'язок між економічною

наукою та індивідуалістичним або ліберальним світоглядом, який уособлює капіталізм, тобто конкурентну систему і вільне підприємництво. Але головний недолік запропонованого Л. Роббінсоном визначення вбачали у його несумісності з висновками Дж. Кейнса, який довів можливість існування рівноваги в умовах неповної зайнятості, що суперечить твердженню Л. Роббінса у тій частині, що умовою існування економічної проблеми є обмеженість ресурсів. Сучасне визначення економічної науки у межах домінуючих поглядів просто комбінують визначену Л. Роббінсом проблему алокації ресурсів з новою теорією зайнятості, інфляції та економічного зростання, що створена на основі праць Дж. Кейнса [14, с.6–7].

Визначення Л. Роббінса також мало за мету перетворення економічної науки на «систему теоретичного і позитивного знання» зі збереженням попереднього терміну «політична економія» для вивчення прикладних проблем, таких, як проблема монополій, протекціонізму, планування і державної податкової політики [15]. Й. Шумпетер дотримувався аналогічної позиції. Він попереджував: «Під політичною економією різні автори розуміють різні речі (у деяких випадках – те, що наразі називається «чистою економічною теорією»)» [16, с.265]. Ця точка зору на політичну економію знаходилася у конфлікті з прагматичними поглядами на економічну науку Кембріджської школи, оскільки вона спиралася на запропонований А. Маршалом її опис як «механізм для знаходження конкретної істини», що було сформульовано Дж. Кейнсом: «Економічна наука є скоріше не доктриною, а методом, апаратом та технікою мислення, які допомагають тим, хто її опанував, приходити до правильних висновків» [17, с.V].

Марксистичні ніколи не відмовлялися від використання старого класичного терміну «політична економія». Вони завжди виступали проти заміни терміна «політична економія» новим терміном «економікс» (економічна наука). Це пов'язано з тим, що політична економія дає відповіді на низку практичних та ідеологічних питань, які впливають із природи економічних відносин та механізму функціонування капіталістичної системи господарювання. Для економістів-класиків питання щодо створення і використання суспільної вартості і додаткового продукту посідало важливе місце у предметі дослідження. Отже, термін «політична економія» певною мірою підходить для характеристики зусиль деяких сучасних економістів, які прагнуть відновити практичні і теоретичні аспекти класичної традиції, в межах яких знаходиться проблема виробництва та розподілу суспільного надлишку та надлишкової вартості.

У 60-х роках ХХ ст. термін «політична економія» був повернений праворадикальними дослідниками із Чикаго та Центру досліджень у галузі суспільного вибору, які вважають, що відмінною рисою економічної науки є аналіз у категоріях альтернатив. Економісти розширили предмет дослідження економічної науки з огляду на те, які вона створює передумови для розробки економічної теорії сімейного життя, виховання дітей, сексуальних відносин, злочинності, політики, інших явищ, які на погляд деяких прибічників такого підходу знаходилися у сфері уваги А. Сміта.

Інші автори продовжують асоціювати термін «політична економія» зі «специфічними рекомендаціями, які виносяться одним або декількома економістами... уряду або спільноті у цілому по політичних питаннях, або конкретних пропозиціях», тобто використовують його як синонім терміну «нормативна економічна наука» [18, с.13]. Обидва терміни «політична економія» і «економікс» доіснували до сьогодення. У свідомості деяких західних економістів вони по суті розглядаються як синоніми. Певна кількість економістів не відмовляється і ніколи не відмовлялася від попередніх поглядів і старої доктрини, в яку вплетені сучасні досягнення економічних досліджень.

Сучасна політична економія розвивається у різних парадигмальних напрямках. Отже тепер цей термін розглядається у широкому і локальному змісті. У широкому змісті політична економія – це наука «що вивчає формування і розвиток економічних систем суспільства на всіх етапах і в усіх формах за різних інституціональних умов...» [19, с.17].

У локальному (вузькому) змісті політична економія «вивчає сутність і форми прояву окремих економічних явищ» [19 с.17]. Чимало економістів і економічних шкіл зосередилися

на дослідженні сутності і форм прояву окремих явищ, процесів, що започаткувало розгалуження науки, появу і розвиток багатьох наукових парадигм під назвою політичної економії. Так, «наприклад, політична економія влади, політична економія розвитку, конституційна політична економія тощо. У певному сенсі можна говорити про формування глобальної та локальної політичної економії» [19, с.17–18].

Така розпорошеність предмету науки свідчить про розвиток її кризового стану. Для подолання цієї тенденції велика група відомих вчених пропонує створити інституціональну політичну економію [20]. А. А. Гриценко вважає, «...що лише в рамках інституціональної політичної економії різноманітні школи нестандартної економічної думки мають можливість ясно усвідомити свою потенційну єдність і знайти загальну платформу» [19, с.18]. І далі: «Інституціональна політична економія спирається на неуніверсалістський і нерелятивістський порівняльний підхід до дослідження інститутів і прагне до розбавлення градуалістської реформаторсько-революційної теорії еволюції» [19, с.19].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, з огляду на суперечності поміж новими парадигмальними розгалуженнями у розвитку економічної теорії можна висловити вдалу думку В. М. Тарасевича про те, що накопичення нових ідей і поглядів завжди супроводжується активними методологічними пошуками і комунікативною критикою, але обов'язково породжує нову якість у вигляді концептуальної схеми нової наукової парадигми [21, с.28]. Він наголошує на тому, що «нова парадигма створюється поступово, у суперництві з іншими парадигмами. Їх співіснування, взаємодія і взаємна критика..., в усьому багатстві її змісту і контекстів є важливими умовами творчого зростання наукового співтовариства, його прихильності суспільній практиці, яка одна тільки і може виступати як вищий суд, що виносить остаточний вердикт» [21, с.28].

Література

1. Аристотель. *Политика: Сочинения в 4 т.: Т. 4 / Аристотель.* – М.: Мысль, 1983. С. 375–644.
2. Hutcheson F. *A System of Moral Philosophy / F. Hutcheson.* – Glasgow: Robert and Andrew Foulis, 1755.
3. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит.* – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1962.
4. Petty, Sir W. *The Political Anatomy of Ireland. In: C. H. Hull (ed.). The Economic Writings of Sir William Petty. Reprinted / W. Petty.* – New York: Kelly, 1963.
5. Connan E. *A Review of Economic Theory / E. Connan.* – London: P. S. King & Son, 1929.
6. Steuart J. *An Inquiry into the Principles of Political Economy. Ed. A. S. Skinner / J. Steuart.* – Edinburgh and London: Oliver & Boyd for the Scottish Economic Society, 1966.
7. McCulloch J. R. *Principles of Political Economy with Sketch of the Rise and Progress of the Science / J. R. McCulloch.* – London: Murray, 1870.
8. Mill J. *Elements of Political Economy / J. Mill.* – London. – Third ed. – 1926.
9. Милль Дж. С. *Основы политической экономии: Т. 1 / Дж. С. Милль.* – М.: Прогресс, 1980.
10. Маркс К. *К критике политической экономии / К. Маркс.* – М.: Государственное издательство политической литературы, 1949.
11. Black R. D. C. (ed.). *Papers and Correspondence of William Stanley Jevons: Correspondence 1873–1878 / R. D. C. Black.* – London: Macmillan for the Royal Economic Society, 1977.
12. Маршалл А. *Принципы экономической науки: Т. 1. / А. Маршалл.* – М.: Прогресс-Универс, 1993 [1890].
13. Роббинс Л. *Предмет экономической науки / Л. Роббинс // THESIS. Теория и история экономических и социальных систем и институтов.* – М., 1993. – № 1. – С. 10–23.
14. Самуэльсон П. *Экономика: Том I / П. Самуэльсон.* – М.: НПО «Алгон», 1992.
15. Robbins L. *The Economic Basis of Class Conflict and Other Essays in Political Economy / L. Robbins.* – London: Macmillan, 1939.
16. Шумпетер Й. *История экономического анализа. Часть 1: Введение, предмет и метод / Й. Шумпетер // Истоки.* – 1989. – Вып. 1. – С. 248–310.

17. Keynes J. M. *Introduction to Cambridge Economic Handbooks*. In: D. H. Robertson / J. M. Keynes. – Money. London and Cambridge: Cambridge Economic Handbooks, 1921.
18. Mishan E. J. *Introduction to political Economy* / E. J. Mishan. – London: Hutchison, 1982.
19. Гриценко А. А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом / А. А. Гриценко // *Економічна теорія*. – 2012. – № 5. – С. 5–20.
20. Буайе Р. К созданию институциональной политической экономики / Р. Буайе, Э. Бруссо, А. Кайе, О. Фавро // *Экономическая социология*. – 2008. – Т. 9. – № 3. – С. 17–24.
21. Тарасевич В. М. Політична економія: ім'я власне, широкий смисл і предметний простір / В. М. Тарасевич // *Економічна теорія*. – 2012. – № 1. – С. 21–34.

References

1. Aristotel, (1983), *Politics [Politika]*, Works in 4 Vol.: Vol. 4, Mysl, Moscow, pp. 375–644 (rus)
2. Hutcheson, F. (1755), *A System of Moral Philosophy*, Robert and Andrew Foulis, Glasgow.
3. Smit, A. (1962), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov]*, Publishing house of socio-economic literature, Moscow (rus)
4. Petty, Sir W. (1963), *The Political Anatomy of Ireland*, In: C. H. Hull (ed.), *The Economic Writings of Sir William Petty*, Kelly, New York.
5. Connan, E. (1929), *A Review of Economic Theory*, P. S. King & Son, London.
6. Steuart, J. (1966), *An Inquiry into the Principles of Political Economy*. Ed. A. S. Skinner, Oliver & Boyd for the Scottish Economic Society, Edinburgh and London.
7. McCulloch, J. R. (1870), *Principles of Political Economy with Sketch of the Rise and Progress of the Science*, Murray, London.
8. Mill, J. (1926), *Elements of Political Economy*, Third ed., London.
9. Mill, J. (1980), *Principles of Political Economy [Osnovy politicheskoy ekonomii]*, Vol. 1, Progress, Moscow (rus)
10. Marks, K. (1949), *Contribution to the Critique of Political Economy [K kritike politicheskoy ekonomii]*, State Publishing House of Political Literature, Moscow (rus)
11. Black, R. D. C. (1977), *Papers and Correspondence of William Stanley Jevons: Correspondence 1873–1878*, Macmillan for the Royal Economic Society, London.
12. Marshall, A. (1993), *The principles of economics [Printsiipy ekonomicheskoy nauki]*, Vol. 1, Progress-Univers, Moscow (rus)
13. Robbins, L. (1993), *Subject of economics [Predmet ekonomicheskoy nauki]*, THESIS, Theory and history of economic and social systems and institutions, Moscow, No. 1, pp. 10–23 (rus)
14. Samuelson, P. (1992), *Economics [Ekonomika]*, Vol. 1, NPO Algon, Moscow (rus)
15. Robbins, L. (1939), *The Economic Basis of Class Conflict and Other Essays in Political Economy*, Macmillan, London.
16. Shumpeter, Y. (1989), *History of Economic Analysis. Part 1: Introduction, subject and method, [Istoriya ekonomicheskogo analiza. Chast 1: Vvedenie, predmet i metod]*, Istoki, pp. 248–310 (rus)
17. Keynes, J. M. (1921), *Introduction to Cambridge Economic Handbooks*. In: D. H. Robertson. Money, Cambridge Economic Handbooks, London and Cambridge.
18. Mishan, E. J. (1982), *Introduction to political Economy*, Hutchison, London.
19. Gritsenko, A. A. (2012), *Political Economy: update issues, methodological capabilities and compatibility with institutionalism [Politychna ekonomiiia: aktualizatsiia problematyka, metodolohichniyi potentsial i spoluchenist z intitutsionalizmom]*, *Economic theory*, No. 5, pp. 5–20 (ukr)
20. Buaye, R., Brusso, E., Kaye, A., Favro, O. (2008), *To create the institutional political economy, [K sozdaniyu institutsionalnoy politicheskoy ekonomii]*, *Economic sociology*, Vol. 9, No. 3, pp. 17–24 (rus)
21. Tarasevich, V. M. (2012), *Political Economy: a proper name, a wide meaning and subject area, [Politychna ekonomiiia: imia vlasne, shyrokyi smysl i predmetnyi prostir]*, *Economic theory*, No. 1, pp. 21–34 (ukr)

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015.